

НОВА РОЛЬ БІБЛІОТЕК У СВІТЛІ ОПТИМІЗАЦІЇ МЕРЕЖІ ЗАКЛАДІВ КУЛЬТУРИ

(оглядова довідка за матеріалами преси та інтернету за 2020–2021рр.)

Бібліотека – потужний ресурс для розвитку громади, майданчик, який допомагає країні рухатися в загальноцивілізаційному процесі. Водночас, із розвитком суспільства, широким впровадженням реформ в усі сфери життя бібліотеки повинні змінюватися та вдосконалюватися, щоб бути корисними та затребуваними широким загалом [1].

Президент України Володимир Зеленський торік підписав указ *«Про заходи щодо підтримки сфери культури, охорони культурної спадщини, розвитку креативних індустрій та туризму»*. Зокрема, документ говорить, що Кабінет Міністрів має забезпечити розробку та реалізацію заходів у рамках програми *«Велике будівництво»* за трьома ключовими напрямками, одним з яких є сприяння розвитку креативної економіки, до переліку сфер якої входять і бібліотеки. Поміж іншим цією програмою передбачено створення центрів культурних послуг – замість застарілих клубів, бібліотек мають постати сучасні центри тяжіння для місцевого населення [2].

Трансформація підходів держави до розвитку культури та креативних індустрій корелює з процесами, які наразі відбуваються в бібліотечній сфері. З боку представників індустрії ці зміни потребують всебічного аналізу та певних зусиль для втілення нових ідей, а від держави – широкої підтримки.

В цьому контексті особливої ваги набуває питання збереження та модернізації бібліотек у світлі децентралізації.

«Бібліотеки – вагомий елемент розвитку освіченості громадян будь-якої країни. Та надважливо, щоб вони відповідали вимогам часу й потребам свого клієнта. Тобто читача. Реформа децентралізації – процес, що потребує часу, тому важливо синхронізувати плани та цілі», – написав у фейсбуці Міністр культури та

інформаційної політики України Олександр Ткаченко напередодні розгляду Верховною Радою закону про бібліотеки та бібліотечну справу. За його інформацією, разом з колегами, представниками бібліотек та ГО обговорювалися питання поповнення фондів, методичної підтримки та сучасних методик навчання для бібліотекарів, доступності додатків для електронних книг, КРІ (англ. Key Performance Indicators – фінансова та нефінансова система оцінки, яка допомагає організації визначити досягнення стратегічних цілей), а також модернізації в цілому з врахуванням наявного позитивного досвіду.

«Обговорення законопроекту про внесення змін до Закону України „Про бібліотеки і бібліотечну справу” № 5002 дає нам можливість та історичне вікно підняти дискурс про стратегічні цілі бібліотек, їхню нову роль та принципи роботи на сучасному етапі державотворення, знайти та узгодити відповіді на смислові питання – навіщо бібліотеки державі, громадам, громадянам і перезапустити систему – поставити їй нову ціль. Цілі бібліотек мають відповідати сучасним викликам України...», – каже Тамара Сухенко, засновниця Благодійного фонду «Бібліотечна країна», фасилітатор, організаційний коуч, психолог. Вона зокрема вважає, що в реформі децентралізації закладено великий потенціал, бо держава делегувала багато повноважень на місця, однак людям все ще бракує поведінкових практик спільного вирішення питань місцевого розвитку. Для цього їй потрібні бібліотеки, які можуть стати центрами розвитку громад [3].

Сучасний публічний простір, центр розвитку з проактивними бібліотекарями, що відповідає потребам громад, – це нова роль українських бібліотек. «То ж як ми модернізуватимемо бібліотеки? Базуючись на цінностях і принципах відкритості, інклюзивності, партнерства, розвитку та клієнтоорієнтованості, адже читач має хотіти повернутися ще», – зазначив міністр культури та інформаційної політики [4].

Поза тим, курс держави на оптимізацію мережі закладів культури потребує вдосконалення фінансових стратегій. Тож нинішнього року в рамках реалізації *Концепції реформи фінансування системи забезпечення населення культурними послугами* Кабінет Міністрів України затвердив план заходів, покликаний забезпечити перехід на прогресивні методи фінансування галузі, який передбачає: створення моделей фінансування культурних послуг, які надаються державними і комунальними закладами культури; оновлення системи оплати праці працівників сфери культури; створення можливостей для розвитку соціокультурної інфраструктури на регіональному та місцевому рівні; впровадження проєктного підходу для формування конкурентних ринків культурних послуг; запровадження

механізму державно-приватного партнерства для реалізації інвестиційних проєктів у сфері культури; поширення застосування інших інструментів фінансування сфери культури.

Прикладом сучасного підходу в руслі оптимізації мережі закладів культури може слугувати рішення міськради Дніпра трансформувати одинадцять закладів, що працюють у різних районах міста, в єдиний культурний простір – сучасний центр культурних послуг «Арт-Територія», який матиме статус комунального закладу. Мета такої трансформації – створити інноваційні культурно-дозвільні центри, що пропонуватимуть сучасні культурні послуги, матимуть єдину стратегію розвитку та оптимізовану систему управління. Завдяки новим форматам роботи, включаючи грантову підтримку, планується вдвічі збільшити доходи таких закладів – гроші спрямують на їхній розвиток. За словами начальника управління культури департаменту гуманітарної політики Дніпровської міськради Євгена Хорошилова, це допоможе перетворити застарілі палаци культури на сучасні артцентри з широким спектром діяльності – творчі студії, артпростір для виставок та інсталяцій, бібліотечний простір, коворкінг, інтерактивна зона тощо [5; 6].

Як пояснює О. Ткаченко, зараз місцеві бюджети регулярно фінансують культуру за залишковим принципом. І ця частка нерідко знижується. Звідси – неконкурентні зарплати працівників культури, відсутність ринку культурних послуг, невідповідна їхня якість. Крім того, маючи бюджетне фінансування, закладам культури та ОТГ часто не цікаво займатися залученням позабюджетних коштів.

«Реформа має зробити так, щоб бюджет не утримував установи, а фінансував конкретні надані ними культурні послуги. Нагадаю, це і є однією із засад децентралізації влади в Україні», – підкреслює очільник МКІП.

Принагідно міністр зауважує, що культура не може зосереджуватися лише у великих містах, де є музеї, галереї, театри, кінотеатри тощо. Саме для цього в ОТГ і створюватимуться центри культурних послуг, покликані розширити різноманіття культурних практик українців.

Як зауважують у міністерстві, розроблено проєкт постанови Кабінету Міністрів «Про затвердження Мінімальних державних соціальних стандартів забезпечення громадян культурними послугами», які визначають базовий набір культурних послуг, критерії та показники виконання цих стандартів, а також вимоги до приміщень та обладнання закладів культури, що надають базові культурні послуги, в тому числі і щодо організації роботи бібліотек. Також

наголошується, що організаційна трансформація закладів культури в Центри культурних послуг є інструментом оптимізації мережі, який має гарантувати якісні й доступні послуги громадянам і в жодному разі не скорочувати та не обмежувати доступ жителів до послуг. Розвиток Центрів культурних послуг можливий лише за наявності чіткої стратегії розвитку закладів, у тому числі із завданнями на поточний рік. Заборонено поєднання закладів культури із закладами спорту чи закладами освіти. «Якість та доступність публічних послуг у територіальній громаді не можуть бути нижчими, ніж до укрупнення громади. Цей принцип має бути основоположним у процесах оптимізації мережі закладів», – підкреслили у МКІП [7].

«У цьому сенсі ми зрозуміли, що без активної участі чи ініціативи ОТГ ми самі нічого зробити не зможемо», – наголошує О. Ткаченко. Зокрема, він закликає об'єднані територіальні громади активніше виходити з ініціативами з цього приводу. За його словами, вже є певна модель і визначено принципи фінансування: коли частково ОТГ, обласна влада фінансує трансформацію таких культурних центрів, а через систему ДФРР (Державний фонд регіонального розвитку) фінансується інша частина. Завдяки цьому можна робити цікаві проекти, резюмує міністр.

Акцентуючи увагу громадськості на тому, що заклади культури мають значити для місцевих громад не менше, ніж школи та лікарні, О. Ткаченко зазначає: «Жителі смт, селищ та сіл мають таке ж право на культурні послуги високої якості, як жителі столиці чи обласного центру. Таким чином ми інвестуємо в освіченість українців. А отже – у майбутнє наших дітей та країни» [8; 9; 10].

Натомість громадськість повідомляє про масове нищення місцевих осередків культури, в тому числі й книгарень.

Олександра Коваль, директорка Українського інституту книги, в інтерв'ю glavcom.ua розповіла, що бібліотеки насправду ліквідують, прикриваючись зміною адміністративного підпорядкування і децентралізацією. Тобто, їх не автоматично переводять в ОТГ чи район з новою назвою, а просто закривають, обіцяючи, що відкриють потім. А відкриють чи не відкриють – це велике питання.

На сигнали щодо закриття бібліотек відреагували в Міністерстві культури та інформаційної політики, де констатують, що сьогодні дедалі частіше доводиться стикатися з проявами неналежного дотримання законів, зокрема через надмірну зацікавленість у майнових комплексах, що в разі ліквідації закладів культури

становлять додатковий комерційний інтерес. І, як повідомляє пресслужба МКІП, найбільше це стосується районних закладів культури.

«Непоодинокими є випадки звернень районних державних адміністрацій для погодження ліквідації районних клубних закладів чи бібліотек. Однак відповідно до законодавства (закони України № 009–ІХ та № 1081–Х) районні державні адміністрації не мають права ліквідувати районні заклади культури і зобов'язані передати їх на баланс територіальної громади, де вони знаходяться, а відповідні місцеві ради не можуть відмовитися прийняти у комунальну власність територіальних громад такі заклади», – роз'яснюють у міністерстві. Тут підкреслюють, що тільки після передачі закладів, у разі прийняття рішення про необхідність ліквідації чи реорганізації зазначених закладів, до МКІП має звернутися територіальна громада, якій будуть передані ці заклади культури. В міністерстві також застерігають, що безпідставне скорочення базової мережі закладів культури може призвести до неефективного управління культурою на місцевому рівні [7; 11].

Треба визнати, що децентралізація разом з адміністративно-територіальною реформою стали справжнім викликом для територіальних громад. Взагалі передачу громадам комунального майна, яке знаходиться в управлінні районних рад і районних державних адміністрацій, було заплановано завершити до 1 липня 2021 року. Таку норму диктує закон № 1009–ІХ. Однак, як пояснюють у Міністерстві розвитку громад та територій України, орієнтуватися на цю дату варто лише для завершення передачі незначних об'єктів, а для ефективного бюджетування та функціонування основних закладів їх необхідно було передати ще до Нового року.

Але що робити, пише Олеся Шуткевич, авторка газети «День», коли рішення районних рад про передачу комунального майна було ухвалено наприкінці грудня 2020-го, а громада дізналася про це вже після свят – у січні 2021-го?

Показовий приклад – ситуація в Шепетівці Хмельницької області, де районна рада ухвалила рішення про передачу районного будинку культури і районної бібліотеки з 60-тисячним книжковим фондом у Шепетівську громаду, але орган місцевого самоврядування вчасно документи не отримав, а тому не встиг прийняти заклади на баланс. Через це чотири працівники з будинку культури й чотири бібліотекарі опинилися на біржі, а заклади зачинили на замок і вже навряд чи відчинять.

Як розповіла завідувач відділу освіти та культури Шепетівської РДА Наталя Грабельнікова, сесія районної ради про передачу районних будинку культури і бібліотеки відбулася в грудні минулого року. Тоді на розгляд депутатів було винесено питання про передачу об'єктів – як юридичної особи, так і майна. Це рішення було ухвалено відповідно до законодавства, тобто новостворена Шепетівська громада мала прийняти об'єкти комунальної власності, розташовані на її території. Однак місто це питання до порядку денного крайньої сесії не включило. Міський голова Шепетівки Віталій Бузиль, своєю чергою, нарікає на несвоєчасне подання документів від районної ради. І цей приклад далеко не поодинокий. Подібних вистачає чи не в кожній області.

Насправді закриття комунального закладу – це вже радикальний метод, якому мала б передувати реорганізація чи оптимізація, відзначає голова ГО «Ресурсно-інформаційний центр „Громади Вінниччини”» Андрій Кавунець. Він називає нинішню ситуацію цілком логічною, бо за часів колгоспу в кожному селі будували клуб чи будинок культури, які тепер – при утворенні великих громад – дублюють свої функції, не кажучи вже про заклади різного підпорядкування – міські й районні. На сьогодні у деяких громадах виникає умовна ситуація, коли на балансі громади може бути 15 бібліотек, скільки ж клубів і десятків шкіл, більшість з яких малокомплектні і з «космічною» вартістю за навчання одного учня. Відповідно громадам доводиться виходити з економічної доцільності й враховувати необхідність утримання всіх закладів. Але зрозуміло, що для цього потрібен системний аналіз, бо часом навіть у маленьких селах є потужні колективи чи хороші музеї, які не можна залишити без приміщення. А є такі заклади, де нічого не відбувається протягом року. Тобто, на його думку, має бути процес внутрішньої конкуренції в громаді, а результат діяльності – опиратися передусім на інтереси жителів.

«Мешканці кожного населеного пункту будуть відстоювати „свої” заклади, але треба розуміти, що утримувати всі наявні – нереально. Пройде рік і жителі спитають про реалізацію заходів і в інших сферах – насамперед з розвитку інфраструктури, а їх зробити не вдасться, бо кошти витратяться на утримання закладів і заробітну плату. Щоб цього не сталося, треба опрацьовувати стратегічні документи. Спершу промоніторити все, що є на території і наскільки ефективно ці заклади працюють, якість надання послуг. Другий крок – визначити, настільки все це потрібно жителям. Адже головне завдання органу місцевого самоврядування – це задоволення потреб мешканців. І, повірте, задоволення потреб – це не приміщення чи будинки, а послуги, які надає той чи інший заклад. Але сьогодні не

всі розуміють, що спершу треба прийняти заклад на баланс, а вже потім визначати ефективність його роботи і вирішувати питання оптимізації і подальшого формату роботи того чи іншого закладу», – пояснює ситуацію А. Кавунець, і додає, що оптимізація закладів характерна не лише для України, це взагалі тренд сучасної Європи, де через демографічну ситуацію скорочується населення. Проте нашим громадам слід врахувати один момент: закриваючи заклади й звільнюючи людей з роботи, вони автоматично позбавляють свої бюджети надходження від податків. Тому до кожного питання треба підходити зважено, прораховуючи результат від усіх кроків наперед [12].

Тим часом представники Кіровоградської обласної організації профспілки працівників культури називають ліквідацію бібліотек нехтуванням культурницьким розвитком громад, бо це не тільки сотні звільнених працівників, а й тисячі людей різного віку без можливостей доступу до книжок, дозвілля та культурного розвитку в цілому. Про це, зокрема, вони написали в своєму відкритому листі від 6 грудня 2020 року. В листі-зверненні до голови облдержадміністрації Андрія Назаренка наголошується, що «ліквідаційна комісія має вирішувати не тільки питання передачі майна, але і питання збереження районних закладів культури». Профспілка просить «зупинити незаконні процедури звільнення працівників та ліквідацію районних закладів культури у зв'язку з введенням нового адміністративно-територіального устрою на підставі незаконних, прийнятих заднім числом (31.12.2020 р., а оприлюднених 06.01.2021 року)».

Серед захисників бібліотек – Ігор Ліховий – міністр культури і туризму (2005–2006), Надзвичайний і Повноважний Посол України у Республіці Білорусь (2007–2010), заслужений працівник культури. Він разом з багатьма іншими відомими людьми й лідерами думок приєднався до зорганізованої тижневиком «Україна молода» акції підтримки існування закладів культури в районах і селах, над якими нависла загроза ліквідації за наказами місцевої влади.

Ось цитата з його допису: «... Що ж стосується нової загрози бібліотекам, насамперед сільським, районним і районним у містах, то дійсно ця тема стала надзвичайно актуальною у зв'язку з так званою політикою децентралізації, яка попри певні позитиви (як от ідея більшої самостійності громад та їх захисту від загроз корумпованого центру) містить у собі й серйозні виклики не лише для бібліотек, а також і для музеїв та заповідників. Оскільки – і це показали результати останніх виборів – за лісом фінансових можливостей місцеві депутати часто не бачать дерев, різноманіття яких, власне, і має право називатись лісом, а

не потенційним лісоматеріалом... Метою децентралізації мало стати створення умов для об'єднання мешканців у територіальних громадах довкола вирішення назрілих проблем повноцінного і гідного людини функціонування населених пунктів. І ця єдність має шанс на успіх лише за умов не штучної, а природної спільності життя, що базується на спільних цінностях, спільній історії і спільному майбутньому. Тож, у цій ситуації бібліотеки і є тим потужним ресурсом перетворення мешканців у громадян та об'єднання їх у громади, що вже давно відбулося у наших європейських сусідів і без чого наші мрії про входження до ЄС ще довго залишатимуться лише мріями. Сьогодні надзвичайно актуальним є трансформація бібліотек – а мова йде насамперед про сільські, селищні, бібліотеки невеликих міст – у сучасні хаби для активних громадян, центри спілкування, навчання основ цифрової грамотності, проведення змістовного дозвілля і сприяння розвитку творчих здібностей. І що важливо – для усіх без виключення вікових категорій. І при цьому бібліотеки набувають ще й функцій своєрідного архіву інформації про життя громади в часі й просторі. А так звані аргументи нинішніх „ліквідаторів” бібліотек на кшталт тих, що сьогодні будь-яку інформацію можна отримати з Google чи з інших джерел світової павутини, насправді не враховують потреби людини в отриманні та обміні відомостями про свій рідний край та свій рід, творцем і зберігачем та популяризатором якої мають стати саме бібліотеки у населених пунктах...» [13].

Тетяна Череп-Пероганич, редакторка журналу «Українська культура», журналістка, письменниця, яка теж приєдналася до акції, підтримує думку про те, що не слід усе списувати на існування в кожній хаті всесвітньої мережі, що нині немає потреби в заплених бібліотечних стелажах з книжками ще радянських часів, адже натомість можна закупити сучасні стелажі й ті книжки, що читатимуться, на які є попит.

Крім того, журналістка впевнена, що децентралізація – це, в першу чергу, нові можливості, в тому числі й грантові. Було б бажання і зацікавленість керівництва громад у тому, щоб їхні мешканці зростали духовно, культурно, інтелектуально тощо.

«Минулого літа під час престуру на Тернопільщину в Тереховлянський район побачила в одному з сіл нове, ошатне, сучасне приміщення будинку культури з арт-простором, бібліотекою, графіком майже щоденних культурних заходів. Висловила здивування, бо це, як для села, справді виглядало круто. І почула у відповідь, що після створення Тереховлянської ОТГ, громада отримала у своє підпорядкування понад двадцять приміщень будинків культури і клубів, на

утримання яких, звісно ж, потрібно було спрямувати значні кошти з бюджету ОТГ. Для оптимізації бюджетних витрат та підвищення ефективності сфери культури, керівництво громади прийняло рішення про об'єднання вказаних об'єктів. Вони отримали назву Центри культури і дозвілля (КіД). Після трансформації клуби, бібліотеки націлюють свою діяльність на те, аби втримати молодь в селі, наповнити громаду молодими фахівцями і наблизити надання якісних послуг. Результати позитивні. Бо в цьому є спільна зацікавленість і влади, і самих фахівців культурного сектору», – наголошує Т. Череп-Пероганич.

Проте занепокоєння в редакторки журналу «Українська культура» викликає прикрий факт: так буває не скрізь, тож проблема із закриттям закладів для багатьох громад і досі залишається проблемою. Виступаючи на захист бібліотек і бібліотекарів, вона додає: «Хочу ще сказати декілька слів, як письменниця, не як журналістка: найбільше „живих” творчих зустрічей з сучасними авторами, мистецьких фестивалів у містечках та селах в останні роки активно організовували саме бібліотекарі. Це завжди заповнені місцевими жителями заклади, де відбувалися до карантину подібні заходи. Відчувалося, що людям це потрібно, їх це цікавить. То навіщо руйнувати напрацьоване, а не дати йому шанс розвиватися далі з ще більшою силою. Культура – це те, що формує з населення націю. Не забуваймо про це... Розумна книга нерідко вирішує долю людини. Не знаю, кому належать ці слова, але впевнена, що саме так і є» [14].

У рамках кампанії підтримки районних і сільських закладів культури, над якими нависла загроза ліквідації, видання надало слово активній користувачці бібліотек Анні Гайворонській, останні роки мешканці містечка Кременна Луганської області, членкині Національної спілки письменників України, авторці 12 збірок поезій та автобіографічної прози: «... Від тієї думки, що в маленьких містечках і селах можуть ліквідувати бібліотеки, мені стає моторошно. З цими перманентними глобалізацією, децентралізацією і всякою іншою „нівацією” в простих людей вже забрали, що тільки могли... Під благим виглядом піклування про людей українських, народ повертають навіть не в минуле, а в позаминуле століття. Наша Кременська районна бібліотека відповідає усім сучасним вимогам, вона багато разів виграла міжнародні гранти, останнім з яких „Бібліотека без меж”. Це все завдяки неспокійній вдачі директорки бібліотеки Олени Скиданенко та завідувачці дитячою бібліотекою Світлані Реді. Бібліотека відремонтована, як лялечка, забезпечена комп'ютерами, сучасними дитячими іграми, в ній зручні меблі...» [15].

Захищає бібліотеки на сторінках «України молодой» і Оксана Півень, генетик, доктор біологічних наук, яка працює в Інституті молекулярної біології і генетики: «... Важко повірити, що сьогодні в країні постає питання про закриття бібліотек, зокрема, у селах та малих містах. Це просто якесь дикунство! Не варто забувати, що читання книжки сприяє розвитку уявного мислення у дитини, формуванню нових нейронних зв'язків. Коли діти читають, вони мислять, уявляють образи героїв, малюють уявний світ, де живуть персонажі, відчувають разом із ними. Жодна екранізація не замінить цього» [16].

Історії спалень, знищення бібліотек, є настільки ж трагічними, як і знищення цілих народів, – так коментує ліквідаційні процеси бібліотек у райцентрах і селах України Тетяна Мельник, випускниця Києво-Могилянської академії, літературознавиця, письменниця і перекладачка, яка після навчання у Німеччині працює педагогом у сімейному центрі міста Бонн. «Страх оселяється там, де панує нещасття. Нещасття породжує запустіння...», – переконана вона [17].

«Намети під центральною книгозбірнею, голодування працівників – такі нинішні реалії Коломиї. Історія боротьби за районну бібліотеку давно вийшла за межі краю. Майже три місяці маленький колектив у статусі безробітних самовіддано обстоює не тільки своє місце праці, а й заклад як культурно-мистецький осередок. Численні листи та звернення до обласного, районного й міського керівництва, страйк. Заклад зачинений, без опалення», – написало про центральну районну книгозбірню в Коломиї Івано-Франківської області видання «Голос України» 3 квітня цього року, втім, 27-го повідомило про щасливе завершення протистояння – бібліотеку все ж таки вдалося зберегти.

Після тривалого обговорення, повідомляє щотижневик, депутати на сесії райради ухвалили рішення про передачу приміщення на баланс міста. Коломийська бібліотека отримала статус краєзнавчої, в її штат зараховано 7 працівниць, які до того працювали у ЦРБ. «Маємо проблеми з технічним паспортом, юридичні, але це не зупиняє роботу бібліотеки», – поділився заступник міського голови Коломиї Володимир Мельничук.

Отож позитивні приклади є, а загалом, багато що залежить від активності самих бібліотекарів. Подія важлива для всієї країни тим, що засвідчує: активна громада може відстояти заклади культури, навіть якщо місцева влада вирішила, що саме на них можна заощадити.

В Україні нараховується 16 тис. 728 бібліотечних закладів – таку статистику в звіті про роботу в 2020 році надало Міністерство культури та інформаційної політики. Однак є побоювання, що нинішнього року вона зміниться в бік

зменшення загального числа бібліотек через розпорядження в районах практично всіх областей про ліквідацію закладів культури, які почали масово продукувати з жовтня минулого року.

«...У Європі не скорочували бібліотеки, бо розуміли, що вони є чи не найкращим засобом для прищеплення людям культури. Тільки ці бібліотеки, звісно ж, повинні мати сучасний формат і сучасний книжковий фонд», – цитує міністра культури та інформаційної політики О. Ткаченка «Голос України». Щодо останнього, пише видання, наприкінці минулого року для закупівлі книжкової продукції для поповнення бібліотечних фондів трьома складами експертних рад, затверджених Українським інститутом книги, було визначено 833 назви книжкових видань. У результаті 383 тис. 748 примірників видань поповнили бібліотеки. Якщо механічно розділити це число на число бібліотек, то вийде майже 23 нові книжки в кожен книгозбірню. Насправді відібрані книжкові видання – комплекти відповідно до читацької аудиторії – отримують 606 обраних бібліотек. Однак однозначно: все ще мала кількість нових книжок у сільських, селищних та бібліотеках малих міст не може бути причиною ліквідації цих закладів [18; 19].

Насправді сучасні книгозбірні розвиваються, започатковують нові традиції, розширюють перелік послуг для залучення якнайширшого кола читачів, а деякі з них стають для громад центрами творчих заходів та ініціатив.

Бібліотеки мають потужний потенціал для розвитку креативних індустрій і створення кластерів креативних індустрій. Водночас, багато з цих можливостей використовується ними не повною мірою не тільки через обмежені бюджети та ресурси, але й тому, що бракує свіжих ідей і дієвих стратегій для їхнього втілення.

Очевидно, що виклики, які постали перед бібліотекарями, – реальні, складні та різні. В умовах швидкозмінного інформаційного ландшафту їм потрібні нові перспективи.

Такі інструменти можна знайти в посібнику «Дизайн мислення для бібліотек». Він доступний для всіх, хто готовий до змін і зацікавлений у знаннях про інноваційні бібліотечні послуги та методи, що застосовують в роботі сучасні книгозбірні, і які покликані розвивати творчі та креативні індустрії країн. Варто також зазначити, що методологію розроблено Публічною бібліотекою Чикаго, США, та бібліотеками міста Орхус, Данія, за підтримки Фонду Білла та Мелінди Гейтс у 2013–2014 роках.

«Дизайн мислення для бібліотек» пропонує бібліотекарям послідовно пройти етапи: натхнення – це про визначення дизайн-виклику та відкриття нових

перспектив і можливостей, тобто коли існує проблема й треба визначити, як її вирішити; ідея – на цьому етапі генеруються ідеї і формується прототип, тобто ви щось дізнались і думаєте, як пояснити та висловити цю ідею; ітерація – про постійні експерименти на основі відгуків користувачів, іншими словами, коли є прототип вашої нової послуги чи сервісу й ви хочете його протестувати із користувачами та покращити.

Важливо, що деякі українські бібліотечні заклади вже скористалися посібником і впровадили в життя власні інноваційні послуги. Про них йтиметься нижче.

Так, Центральна міська бібліотека імені Василя Земляка комунального закладу «Централізована бібліотечна система» Житомирської ОТГ створила театральну майстерню «ТеМа», яка допомагає їм опанувати професійні навички акторської майстерності. Послуга містить творчі заняття із професійним актором-викладачем. Передбачено такі навчальні практики, як сценічна постановка, робота на камеру та інше. Театральна майстерня реалізовує одне з основних завдань бібліотек – популяризує книжки та читання. Юні актори – читачі бібліотеки – на літературних читаннях декламують скоромовки, байки, вірші, уривки з творів української та світової літератури.

Волинська обласна бібліотека для юнацтва започаткувала послугу «Гейміфікація: вчимося граючи», яка полягає у створенні квестів на основі літературних творів, що поєднують дослідження міського простору з використанням Google-карт. Зокрема, тут використовують технології GPS, QR-коди та інші способи інтеграції, в розробці яких беруть участь самі підлітки. Для тестування послуги бібліотекарі організували в центральній частині міста квест «Мій величний Лучеськ» для дітей (10–14 років) учасників АТО в партнерстві з Управлінням соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді Луцької міської ради.

Центральна бібліотека для дорослих Уманської міської централізованої системи бібліотек створила івент-локацію «Бібліотека в об'єктиві», що має три фотозони, проводить щотижневі тренінги з редагування фотографій тощо.

Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького в Миколаєві запустила проєкт «Книжкове безсоння», спрямований на створення аудіозаписів живих прозових читань – автори ідеї прагнули організувати майданчик для пропагування україномовного продукту шляхом самореалізації містян як читців, а також створити доступний контент для людей із вадами зору.

Миколаївська обласна універсальна наукова бібліотека організувала на своїй базі музичну студію після того, як коштом грантової підтримки Посольства США

в Україні придбала музичне обладнання – синтезатор, комплект для звукозапису та програвач для платівок. Тепер заклад проводить музичні «квартирники», надає в користування музичне обладнання для індивідуального використання чи проведення колективних заходів, адже з'ясувалося, що в місті недостатньо доступних та безкоштовних місць для творчого спілкування професійних музикантів, співаків, музикантів-аматорів, які прагнуть займатися музикою і відчують потребу в презентаціях своїх творів та пошукові односторонців.

Централізована система бібліотек для дітей у Дніпрі започаткувала «Інкубатор креативних ідей», покликаний вчити креативному мисленню і допомагати дітям 12–15 років створювати свій власний інтелектуальний продукт, бо підліткам властиво народжувати креативні ідеї, але не вистачає знань та умінь, щоб структурувати та довести задум до втілення.

Знайти дітей з різними медійними форматами та принципами анімації вирішили в Центральній бібліотеці ім. І. С. Тургенєва у Харкові, де було відкрито анімаційний майданчик «Media Kids». Уже зараз діти мають певні успіхи та перші пластилінові відеоспроби в техніці перекладної анімації. А ще на заняттях можна навчитись монтувати відео, редагувати фото, дізнатись, як додати музику до власних роликів та користуватись спеціальними програмами для обробки відео.

При Центральній міській бібліотеці Олександрії відкрили студію дизайну та краси «Креатив», яка стала майданчиком для проведення майстер-класів та лекцій, присвячених створенню хендмейду та дизайнерських речей. Студію вирішили створити на базі «Мистецької вітальні», яка діє в олександрійській бібліотеці ще з 2017-го року й де регулярно проводять майстер-класи з різних технік ручної праці. За словами бібліотекарів, зараз ці заходи користуються надзвичайною популярністю серед містян, що й стимулювало перетворення «вітальні» на студію краси та дизайну. Тепер студія допомагає користувачам знайти нові ідеї та удосконалити свої знання в сфері краси й дизайну, а також навчити рекламувати власні вироби, щоби заробляти на їхньому продажі.

Втіленню всіх цих інноваційних послуг передувала кропітка робота, в ході якої бібліотекарі покроково опрацьовували прототип, проводили опитування серед користувачів, визначили завдання, учасників, склали план роботи тощо.

Варто додати, що переклад книги «Дизайн мислення для бібліотек» став можливим завдяки команді ВГО «Українська бібліотечна асоціація» та програмі «Дім Європи», що фінансується ЄС [20].

Спираючись на вищезгадані приклади, можна зробити висновок: гроші вкрай важливі для розвитку будь-якої бібліотеки, проте вони не вирішують геть

усе. Й коли скептики та адепти власної бездіяльності виказують аргументи, мовляв, у нас цього ніколи не буде, ми робимо, як можемо і т. п., то треба розуміти, що в будь-якій справі головне – бажання і компетентність. Не варто робити щось абияк, виправдовуючи це недостатністю ресурсів. Так само не варто чекати, коли «там нагорі» нас почують, зрозуміють і скажуть, куди йти, бо наш успіх залежить від нашої активності й сили бажання, тобто все в наших руках [21].

Своєрідною дорожньою картою нинішніх змін є Стратегія розвитку бібліотечної справи в Україні до 2025 року «Якісні зміни бібліотек задля сталого розвитку України», яка передбачає трансформацію бібліотек у сучасні інформаційні центри, місце для читання, навчання, спілкування, розвитку та реалізації ідей.

Не очікуючи вказівки згори та попри всесвітню пандемію COVID-19, десять бібліотек Донецької та Луганської областей (Краматорськ, Добропілля, Волноваська ОТГ, Соледарська ОТГ, Сіверська ОТГ, Станиця Луганська, Попасна, Лисичанськ, Троїцька громада, Новоайдар) сформулювали для себе стратегічне питання: якими мають бути їхні бібліотеки через три роки та як найкраще задовольнити потреби своїх громад?

Бібліотекарі спільно зі своїми користувачами, представниками органів влади, партнерами та громадськістю сформували спільне бачення перспектив розвитку бібліотек, що належать громадам, і зафіксували це в своїх стратегіях на 2021–2024 роки.

Головна мета – сконцентрувати наявні ресурси бібліотек громади на реалізацію основних напрямів, забезпечивши їхню стабільність і сталий розвиток.

Отже, згідно з цими стратегіями, візія бібліотеки як центру громади на сході України така: «сучасний комфортний простір для навчання, дозвілля та взаємодії мешканців»; «гостинний, інформаційно-дозвіллевий центр для мешканців та гостей громади, який передбачає і задовольняє змінні потреби та забезпечує рівний доступ до інформаційних ресурсів та послуг»; «дружнє середовище, де кожного відвідувача почують і сприймуть без стереотипів та упереджень» тощо.

Окрім візії, місії та цінностей, бібліотекарі разом із громадою визначили стратегічні цілі бібліотек Донецької та Луганської областей, зокрема планується: «підвищити рівень поінформованості мешканців громади»; «забезпечити доступ та корисність ресурсів та послуг бібліотек для мешканців громади будь-якого віку, здібностей та достатку»; «впровадити нові інтерактивні форми бібліотечного обслуговування для користувачів усіх категорій»; «сприяти особистісному зростанню мешканців громади»; «створити комфортне віртуальне освітнє

середовище»; «забезпечити безбар'єрний доступ до ресурсів бібліотеки»; «підвищити соціальну роль читання для культурного, професійного та інтелектуального збагачення мешканців громади, формування їхньої інформаційної і технологічної грамотності»; «створити комфортні умови у приміщеннях бібліотеки із застосуванням інноваційних дизайнерських рішень, зонування бібліотечних просторів з урахуванням потреб користувачів та бібліотечних сервісів: родинний читай-простір, молодіжний простір, артпростір, робочі місця для людей зі слабким зором і слухом»; «створити на базі бібліотек комунікаційні простори для ефективної взаємодії мешканців громади, конструктивного діалогу між владою, мешканцями та громадськими організаціями, спілкування і розвитку творчого потенціалу відвідувачів»; «сприяти зростанню громадянської ініціативи»; «створити систему гарантованого бюджетного фінансування основних бібліотечних послуг, залучення та використання надходжень з інших джерел фінансування»; «розвивати систему навчання та розвитку персоналу, спрямовану на постійне підвищення компетентності, умотивованості та включеності»; «автоматизувати основні бібліотечні процеси та створити електронний каталог» та інші.

Стратегії розвитку бібліотек на сході України були розроблені в межах проекту «Спроможні бібліотеки сприяють досягненню Цілей сталого розвитку ООН до 2030 року», що реалізується ГО «ВГО Українська бібліотечна асоціація» у межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру. Передбачається, що реалізація стратегій протягом трьох років дозволить сконцентрувати всі доступні ресурси бібліотек і забезпечити стабільність та розвиток закладів.

Таким чином, громади Донецької та Луганської областей чекають на модернізовані високотехнологічні бібліотеки для рівноправного, вільного та комфортного доступу до інформаційних ресурсів, місце самоосвіти та духовного розвитку, майданчик для нових молодіжних ідей і проєктів [1].

Важливо зазначити, що надзвичайно складно розглядати нову роль бібліотек як сучасних центрів культурних послуг без впровадження інформаційних технологій.

Авторка статей на тему цифрової трансформації бібліотек та спроможності української бібліотечної системи, кандидатка наук з соціальних комунікацій, директорка Науково-технічної бібліотеки КПІ ім. Ігоря Сікорського та президентка Української бібліотечної асоціації Оксана Бруй на сторінках інтернет-платформи «Читомо» зазначає: «Ми завершили серію публікацій про ІТ і бібліотеки, в яких намагалися коротко викласти основне і про інформатизацію

бібліотек (комп'ютеризацію, доступ до інтернету та впровадження ІТ-систем), і про національні бібліотечні проекти (Систему централізованої каталогізації, Національну електронну бібліотеку, Зведений каталог). Я намагалася зробити системний виклад, показати взаємозв'язки між усіма цими складниками бібліотечних ІТ, розібратися не лише у викликах, а й розглянути можливі шляхи їх подолання. Я впевнена, що ми спроможні подолати всі виклики, про які говорили раніше. Я хочу вірити, що на рівні держави нарешті буде вестися грамотна державна політика щодо бібліотечної справи. На жаль, вже тривалий час ми цього не спостерігаємо. Я хочу вірити, що ті, від кого це залежить, нарешті розгледять прямі причинно-наслідкові зв'язки між сучасною технологічною бібліотекою і рівнем цифрових навичок та інформаційної грамотності, здоров'ям людей, досягненням цілей сталого розвитку, громадянською активністю, розвитком освіти, науки, культури, бізнесу тощо. Я вірю, що бібліотекарі (від національної бібліотеки до бібліотеки в невеликому селі) зможуть переконати та показати й спільноті, і тим, хто ухвалює рішення, очевидні вигоди від цифрової трансформації бібліотек» [19].

Тож, яка роль бібліотеки і бібліотекаря в наш час? Яких трансформацій можна очікувати у бібліотечній справі в майбутньому? Чи є у книгозбірень майбутнє і яке воно?

Своїм баченням поділився на шпальтах газети «Урядовий кур'єр» директор Державної бібліотеки України для юнацтва, бібліотекознавець, педагог, кандидат педагогічних наук, доцент Георгій Саприкін. Зокрема він нагадав, що нині бібліотека – не тільки сховище книжок, де можна говорити лише пошепки, адже сучасні книгозбірні дедалі частіше перетворюються на мультимедійні сервісні центри, культурно-освітні осередки громади.

«Відповідно до того, що бачив у світі, мушу сказати: в країнах, де найкраще розвинена бібліотечна справа, не було економічної кризи (Сінгапур, Китай, Данія, Фінляндія). У мене таке враження, що коли в бібліотеку приходять користувачі, то там фахівці вже знають усі їхні потреби. Скільки нових книгозбірень у світі, і яких! Палаці світла, розуму і культури. Нині, коли світ створює суспільство знань, роль бібліотек у побудові майбутнього має велике значення. Пригадую розповідь лікаря, який має право працювати в країнах ЄС. Свого часу він практикував у Німеччині, а його колегу, талановитого фахівця зі Східної Європи, звільнили після закінчення контракту лише тому, що за три роки роботи він не відвідав бібліотеку, не займався самоосвітою. Бо з'являються нові технології, і треба до них бути готовими», – підкреслив Г. Саприкін [22].

Тільки уявіть: сучасні українські й зарубіжні видання; літературні презентації та зустрічі з авторами, творчі лабораторії, інклюзивні проекти; затишні куточки, де можна розслабитися з книгою, ноутбуком, попиту чай або каву, перекусити тощо; а ще – привітні бібліотекарі, які не просто видають книжки, а знаходять підхід до кожного читача, сучасне оснащення та автоматизація бібліотечних процесів, «просунуті» сторінки в соціальних мережах, де бібліотекарі популяризують книгу, читання і сам заклад із безліччю цікавих та корисних послуг для своїх відвідувачів. І все це не казка, а реальні історії тих українських бібліотек, які докладають зусиль, аби бути потрібними та йти в ногу з часом.

А тим, хто вирішує сьогодні долю того чи іншого бібліотечного закладу, не зайвим буде нагадати, що бібліотека – це безпрограшна інвестиція в майбутнє і людей, і держави.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Бояринова О. Про що мріють бібліотеки на сході України: сформовано візію і завдання на найближчі три роки // День. – 2020. – 22 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/proshcho-mriyut-biblioteku-na-shodi-ukrayiny/> (дата звернення 01.06.2021).

2. Коваль Л. 80% об'єктів культури потребують негайної реставрації // Уряд. кур'єр. – 2020. – 21 серп. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: https://ukurier.gov.ua/media/newspaper_free/pdf/2020-08-20/161_6775.pdf (дата звернення 01.06.2021).

3. Сухенко Т. Громадотворення: стратегічна ціль, функція та нова роль публічних бібліотек у громадах / Тамара Сухенко // День. – 2021. – 28 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/gromadotvorennya> (дата звернення 01.06.2021).

4. Модернізація бібліотек: Ткаченко назвав ключові моменти [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3245842-modernizacia-bibliotek-tkacenko-nazvav-klucovi-momenti.html> (дата звернення 01.06.2021).

5. У Дніпрі 11 закладів культури об'єднують у центр «Арт-Територія» [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу:

<https://www.ukrinform.ua/rubric-culture/3245307-u-dnipri-11-zakladiv-kulturi-obednaut-u-centr-artteritoria.html> (дата звернення 01.06.2021).

6. Рижков В. У Дніпрі одинадцять закладів, що працюють у різних районах міста, трансформують в єдиний культурний простір / Вадим Рижков // День. – 2020. – 13 трав. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/news/130521-u-dnipri-odynadcyat-zakladiv-shcho-pracyuyut-u-riznyh-rayonah-mista-transformuyut-v> (дата звернення 01.06.2021).

7. МКІП закликає місцеву владу виключити комерційний інтерес щодо закладів культури [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3169674-mkip-zaklikae-miscevu-vladu-vikluciti-komercijnij-interes-sodo-zakladiv-kulturi.html> (дата звернення 01.06.2021).

8. Уряд підтримав реформу фінансування культурних послуг для населення [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3166402-urad-pidtrimav-reformu-finansuvanna-kulturnih-poslug-dla-naselenna.html> (дата звернення 01.06.2021).

9. Ткаченко пропонує збільшити фінансування культури у наступному році на 50% [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3096020-tkacenko-proponue-zbilsiti-finansuvanna-kulturi-u-nastupnomu-roci-na-50.html> (дата звернення 01.06.2021).

10. Неefektivні заклади культури в регіонах треба трансформувати, а не закривати – Ткаченко [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3169938-neefektivni-zakladi-kulturi-v-regionah-treba-transformuvati-a-ne-zakrivati-tkacenko.html> (дата звернення 01.06.2021).

11. Під приводом децентралізації в Україні закривають бібліотеки // Українська літературна газета. – 2020. – 1 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://litgazeta.com.ua/news/pid-pryvodom-detsentralizatsii-v-ukraini-zakryvaiut-biblioteku/> (дата звернення 01.06.2021).

12. Шуткевич О. Залишити не можна ліквідувати: чому передача комунального майна від районів у громади стала проблемою і показала законодавчі прогалини / Олеся Шуткевич // День. – 2021. – 28 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/podrobysci/zalyshyty-ne-mozhna-likviduvaty> (дата звернення 01.06.2021).

13. Ексміністр Ігор Ліховий: за часів Ющенка лише у 2005 році закупили книг для бібліотек на \$5 млн // Україна молода. – 2021. – 17 січ. [Електронний

ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/153660/> (дата звернення 01.06.2021).

14. Редакторка Тетяна Череп-Пероганич: людям потрібне спілкування в бібліотеках // Україна молода. – 2021. – 15 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/153641/> (дата звернення 01.06.2021).

15. Ганна Гайворонська: після окупованого Луганська саме в бібліотеці мене зустріли, наче рідну // Україна молода. – 2021. – 20 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/153733/> (дата звернення 01.06.2021).

16. Генетик Оксана Півень: закриття бібліотек – це якесь дикунство // Україна молода. – 2021. – 17 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/153678/> (дата звернення 01.06.2021).

17. Тетяна Мельник: нищення книгозбірень методом їх ліквідації – чи не спосіб «тихого полум'я»? // Україна молода. – 2021. – 20 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/2006/153764/> (дата звернення 01.06.2021).

18. Близнюк В., Стражник Л. Акції протесту з голодовкою – за обстоювання бібліотеки: підтримка книгозбірень повинна бути на рівні держави, з централізованим постачанням сучасної літератури, газет і журналів / Валентина Близнюк, Людмила Стражник // Голос України. – 2021. – 3 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/344195> (дата звернення 01.06.2021).

19. Самченко В. Три місяці протистояння: у Коломиї вдалося вберегти бібліотеку і навіть розширити її приміщення / Валентина Самченко // Україна молода. – 2021. – 27 квіт. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://umoloda.kyiv.ua/number/3721/164/156629/> (дата звернення 01.06.2021).

20. Бояринова О. Від музичної студії до анімаційного майданчика: як бібліотеки розвивають креативні та творчі індустрії / Оксана Бояринова // День. – 2021. – 18 січ. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/cuspilstvo/vid-muzychnoyi-studiyi-do-animaciynogo-mайдanchyka> (дата звернення 01.06.2021).

21. Бруй О. Вірити у власні сили та робити вже зараз: як розпочати трансформацію українських бібліотек / Оксана Бруй [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://chytomo.com/viryty-u-vlasni-syly-ta-robyty->

vzhe-zaraz-iak-rozpochaty-transformatsiiu-ukrainskykh-bibliotek/ (дата звернення 01.06.2021).

22. Саприкін Г. Георгій Саприкін: «У країнах, де найкраще розвинена бібліотечна справа, не було економічної кризи» / [Інтерв'ю вела] Тетяна Тарасюк // Уряд. кур'єр. – 2020. – 12 груд. [Електронний ресурс]. – Текст. дані. – Режим доступу: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/georgij-saprikin-u-krayinah-de-najkrashe-rozvinena/> (дата звернення 01.06.2021).

Матеріал підготувала

Шлепакова Т. Л.

головний бібліограф відділу наукового аналізу та узагальнення інформації

Комп'ютерне опрацювання та редагування ***І. Г. Піленко***

Формат 60x84/16. Умовн. друк. арк. 1,16. Б/т. Зам. 53. Безплатно

НБУ імені Ярослава Мудрого, Київ-1, Грушевського, 1. Тел. 278–85–12